

درس هفتم:

اخلاق دانشوری

اهداف درس

۱	آشنایی با راهبردهای کلان در دانشوری:
۲	آشنایی با کدهای اخلاقی در فرایندهای آموزشی - پژوهشی و ارتباط‌های علمی:
۳	توانمندسازی دانشجو در عبور از چالش‌های اخلاقی در فعالیت‌های علمی و فکری، مانند سرقت علمی.

مقدمه: آگاهی و دانش در نگاه دینی

آگاهی قدرت عمل و انتخاب فرد را افزایش می‌دهد. آگاهی این هنر را دارد که انسان را در بین انتخاب a و b جهت‌دهی کند. جهل و نادانی از یک انتخاب می‌تواند عاقبت انسان را ختم به شر کند. در نگاه دینی، ارزش هر فرد به میزان عقل و آگاهی اوست. وقتی در محضر امام صادق علیه السلام سخن از عبادت فراوان عابدی شد، حضرت فرمود: «عقل او چگونه است؟» گفتند: «نمی‌دانیم.» فرمود: «همانا ارزش و ثواب به قدر عقل فرد است.»^۱ حضرت ارزش عبادت و ثمرة کوشش هر کس را به اندازه عقل او دانسته و ثواب را بر کیفیت و نه کمیت مترب دانسته و برتری انسان را نه معلوم عوامل اعتباری ناپایدار، بلکه به عقل دانسته است. عقل نیازمند نوری است که میدان دید آدمی را وسعت بخشد و دقت انتخاب‌های او را افزایش دهد و از خطأ در قضاوت‌های او را بکاهد. این نور همان علم است. از این‌رو، امیرالمؤمنین علیه السلام می‌فرماید: «علم چراغ عقل است»^۲ و «برتری انسان‌ها به دانش و عقل است، نه مال و نسب». ^۳

کسی که می‌خواهد انتخاب‌های درستی در مسیر زندگی داشته باشد و بهترین بهره را از دوره‌های زندگی (مثلًاً دوره دانشجویی) ببرد باید براساس آگاهی و علم حرکت کند. روایات زیادی به اهمیت و جایگاه مهم و نقش حساس علم اشاره کرده‌اند:

۱. «كيف عقله؟ قلت: لا أدرى، فقال: إن الثواب على قدر العقل» (شيخ کليني، **أصول کافی**، ج ۱، ص ۱۲).
۲. «العلم مضائق العقل» (تمیمی آمدی و جلال الدین محدث، **شرح غرر الحکم خوانساری**، ج ۱، ص ۱۴۴).
۳. «يتفاضل الناس بالعلوم والعمقون لا بالأموال والأصول» (همان، ج ۶، ص ۴۷۲).

«العلم دلیل؛^۱ علم راهنماست.»

«العلم أصل کل خیر؛^۲ علم ریشه هر خیری است.»

«العلم یهدی إلى الحق؛^۳ علم به حقیقت رهنمون می‌شود.»

همچنین گفته شده‌است که علم زندگی می‌بخشد و انسان در پرتو دانش، به شکوه و بزرگی می‌رسد:

«العلم حیاة؛^۴ علم حیات‌بخش (و بلکه خود زندگی) است.»

«العلم جلاله؛^۵ علم موجب جلالت است.»

«العلم مَجَلَّة؛^۶ علم بزرگی می‌آورد.»

جهت‌دهی علم به انتخاب‌های انسان مؤمن سبب می‌شود هزینه‌های انتخاب کاهش یابد و اشتباہات در زیست فردی و اجتماعی انسان کمتر شود و بخش زیادی از مسیر موفقیت طی گردد. روشن است که در این دنیا هر چیز پریها و ارزشمندی به آسانی به دست نمی‌آید و به چنگ آوردن آن نیازمند تلاش و مراقبت‌های خاص است. علم هم فرشته‌ای زیباروی و زیباخوی، اما لطیف و زودرنج است که به چنگ آوردن و نگهداشت آن نیازمند مراقبت‌های فکری و رعایت آداب رفتاری خاصی است که اگر به آن‌ها توجه نشود، روی زیبای خود را نهان می‌کند. این مراقبت‌ها و آداب همان اخلاق علمی و آداب دانشوری‌اند. از سوی دیگر، موفقیت در هر اجتماعی در گرو احترام گذاشتن به ارزش‌های آن اجتماع و برقراری ارتباط مثبت، سازنده و پایدار با اعضای آن است. دانشگاه هم اجتماعی خاص و تخصصی و متشکل از انسان‌های با ظرافت و حساسیت‌های زیاد و فرهیخته است. در چنین اجتماعی لازم است فرد به ارزش‌های حرفه‌ای بیشتر توجه کند و ظرافت‌های رفتاری را بیشتر رعایت کند تا امکان ارتباط مؤثر و سازنده فراهم گردد. این روابط مثبت و سازنده در همهٔ فعالیت‌های صنفی و حرفه‌ای از فرد دانشگاهی و به‌ویژه شخص دانشجو حمایت خواهد کرد.

۱. همان، ج ۱، ص ۴۱.

۲. همان، ص ۲۰۵.

۳. همان، ج ۲، ص ۷.

۴. همان، ص ۵۱.

۵. همان، ص ۴۸.

۶. همان، ص ۵۵.

موفقیت در دستیابی به اهداف زندگی دانشجویی مشروط به دو چیز است: حرکت براساس اصول هدایت‌گر کلی (راهبردهای کلان در دانشوری) و رعایت دستورالعمل‌های جزئی (کدهای اخلاق دانشوری).

۱. راهبردهای کلان در دانشوری

ده راهبرد کلان در دانشوری عبارت‌اند از:

۱-۱. سختکوشی و همت بلند و هدف عالی

درک لذت علم‌آموزی مشروط به جدیت در این امر است. یافتن راه‌های جدید در دانش‌ها نیز مشروط به جدیت است. گاه لذتی که یک دانشمند از یافتن راه حلی جدید برای مسئله علمی می‌برد بالاتر از لذتی است که یک حاکم از قدرت بلا منازع خویش می‌برد، و این مسئله تجربه‌کردنی است، نه شنیدنی و حفظ‌کردنی.

۱-۲. نظم فکری و آرامش ذهن

یکی از عوامل موفقیت انسان‌ها نظم فکری است. تاریخ علم پر است از دانشمندانی که نبوغ فکری نداشتند، ولی نظم فکری داشتند و موفق شدند. نظم فکری، ضمن سامان‌دهی به ذهن و روان انسان، حرکت علمی فرد را مدیریت می‌کند. چنین فردی مدام از این شاخه علمی به آن شاخه نمی‌پردازد و سیر حرکت علمی او کاملاً منطقی و قابل دفاع خواهد بود. یکی از پیامدهای نظم فکری، آرامش درون است. فردی که دارای نظم فکری است از لحاظ ذهنی و روانی دارای آرامش است. این آرامش زمینه رشد و خلاقیت را در تولید علم فراهم می‌کند.

۱-۳. تواضع و احترام و ادب

اصل انصاف اقتضا می‌کند فرد به رغم امتیازهای ظاهری، مانند رتبه بالا در کنکور، بهره‌مندی مالی، انتساب به خانواده‌های سرشناس، و بهره‌هشی بالا نسبت به دانشجویان دیگر، باوری متواضعانه داشته باشد و در تعامل با دیگران، نگاهی از بالا و تبخترآمیز نداشته باشد. رشد علمی مستلزم نگاه متواضعانه به دیگران است. غرور تلاطمی را در انسان ایجاد می‌کند که ناخواسته جلو خیر را می‌گیرد. فرض کنید در موقعیتی هستید که در فهم درس X خود را برتر از دیگران می‌دانید. اتفاقاً یکی از دانشجویان سال پایین‌تر، درباره مسئله‌ای